

Йордан Йовков

Край Одрин

I

Нощта, която иде след боя, е всякога една мъчителна и безпокойна нощ. Още живее и пълни душата трепетът на преживените ужаси, пред погледа още въстават и чезнат кървавите видения на боя, още глъхне някакво далечно, смътно ехо на топовни гърмежи, на замиращи ура. Настъпва напрегнато и странно мълчание, като че изпълнено с тежкото, прекъснато дишане на безсилие и умора. Една безмълвна и тревожна пауза, в която сякаш се разменят невидими погледи на ненавист и смъртна вражда. А мракът, който поглъща и скрива всичко в тъмния си хаос, като че изведнъж донася и едновременно от всички страни приближава някаква скрита, дебнеща опасност. Всичко сега е подозрително, таинствено и враждебно: и далечният огън, блуждаещ като плаха светулка, и самотният, заглъхнал в нощта вик, слабият случаен шум, неясната някаква сянка в мрака. Не може да се спи. С широко открити очи ние сезираме напред, бдим, очакваме, А бяхме и днес победители. Да, но тая радостна и бодра самоувереност, която победата дава, иде по-късно. Веднага след усилията на жестокия бой настъпват тия часове на изтощение и умора, когато и двете страни се чувствуват еднакво отпаднали и победени, еднакво се пазят и боят една от друга.

А тая нощ беше по-тъмна от всеки друг път. Дъждът беше престанал, но духаше студен вятър. Войниците продължаваха да дълбаят окопите, от време на време спираха и без това тихите, предпазливи удари на лопатите, вслушваха се и поглеждаха напред. Близо зад нас идеше тиха и сподавена глъчка. Това бяха другите две роти на нашата дружина, останали в поддръжка. А някъде по-назад, може би съвсем безгрижно, почиваха свободните дружини на полка.

Но нашето безпокойство трябваше още повече да порасне. Към полунощ, на кон и с глух малък фенер в ръка, при нас се яви началникът на щаба на бригадата. Имало сведения, че турците ще предприемат нощна атака. Да се усили бдителността, да се изпратят по-далеч патрули, да се поставят секрети. Заедно с Рандев веднага обикаляме окопите, подготвяме войниците, изпращаме нови патрули и секрети. Направяме всичко необходимо. Все пак това ни се вижда недостатъчно и за да се посъветваме и за да изпълним заповедта на началника на щаба, отиваме при дружинния командир. Някъде зад купчините налягали войници, между самарите на патронните коне, намираме тихия завет с леглото на

майора. Той спи на открито, но е загърнат добре в юргана си, изпод който в тая ледена нощ полъхва една примамлива топлина. Майорът почиваше. Чистосърдечно и добродушно той всякога казваше, че, стар човек, той без сън не може. С голямо колебание и предпазливост го събуждаме.

– Господин майор, началникът на щаба заповяда да ви събудим... Ще има нощна атака...

Майорът се събужда, търка очите си с ръце и ни гледа сърдито.

– Нощна атака?... Кой ви каза?

– Началникът на щаба на бригадата. Сега беше при нас. Заповяда да ви събудим.

Майорът взема сърдит и недоволен вид. Ние знаем неговата неприязън към началника на щаба, не хранеше и особено доверие в способностите му, считаше го по-младши от себе си и думата заповед го ядосва.

– Началник на щаба ли? Хм... Е добре, аз нали съм дал нарежданията си? Имате ли патрули и секретни?

– Имаме, господни майор...

– Е, защо сте дошли тогава при мене, защо сте седнали да слушате когото трябва и когото не? Вие нравете това, което аз ви заповядам!

Всичко това беше казано със строгия тон на началник. После, той се зави презглава и вече някак развеселен и с едно добродушие в гласа си прибави:

– Чудни хора сте! Оставете тия учени глави. Началник на щаба... Аз ще се заколя, ако тая нощ има нощна атака. Вие трябва да знаете, че турчин нощна атака не прави!

Той се завива по-добре и повече не каза нищо.

Връщаме се в окопите. Съблазнителното желание да се избегне опасността, веселите бележки на майора, всичко това за минута събужда у нас доверчивост и спокойствие. Наистина, нищо особено и опасно не можеше да се случи тая нощ – турчин нощна атака не прави. Но ние разбираме добре нашия дружинен командир. Той се надсмива, не вярва, че е възможна нощна атака, но, от друга страна, ясно и недвусмислено ни каза, че си е дал разпорежданията. Пилат си умиваше ръцете. Разбираме, че отговорността и работата остават върху нас. Трябваше да се бди.

Минават няколко часа. Изведнъж вдясно от нас, далече някъде, екат чести пушечни гърмежи. Сред тях, с малки паузи, остро потракват картечници. Нощен бой. Нещо страховито и зловещо, защото в безмълвната тишина гърмежите бяха по-ясни и с едно особно, металическо ехо,

което високо и звънко се издигаше в нощта. Гърмежите се усилват все повече и повече. Тежко и протяжно, като че в леността на една просъница, обаждат се и топове. Ние гледаме на запад, търсим с очи. Но това е скрита, обгърната от мрака борба, невидима вихрушка, която се носеше по земята, пълнеше мълчанието на нощта и с ледените езици на своя ужас като че облъхваше и самотните звезди, които плахо трептяха тук-там между разкъсаните облаци. И тая вихрушка расте, усилва се, все така невидима, далечна. Чести топовни гърмежи – и ето нова, странна гледка: от двете страни, ниско в мрака, кръстосват се и чезнат надолу огнени линии, сякаш мигновените следи на падащи звезди.

Предупрежденията на началника на щаба като че се сбъдваха. Наистина имаше нощна атака. Само че това беше далеч, някъде отгъток Тунджа. Гърмежите ту замлъкваха, ту наново се подемаха. Но внезапна тревога беше настъпила по фортовете. Сънят и почивката там бяха прекъснати. Блеснаха прожекторите, Плахо неспокойство и недоумение имаше в тоя огнен поглед, които пронизваше мрака на нощта, вираше се, търсеше. Най-често тоя сноп от лъчи се спираше пад Кайпа. Може би опасността се чакаше пак оттам? Може би неволно привличаха и викаха тия полета, облени с толкова кръв, покрити с хиледи трупове, полета, от които идеше тъмното страдание на блуждаещи души? Дълго време широкият и светъл сноп стоеше неподвижно там. Това не беше вече суровият поглед, който търсеше с ненавист скрития враг, а неподвижен, като че изпод спуснати ресници поглед, ласкаещ и скръбен.

Минават мъчителни, дълги часове. Но и при най-силното напрежение идат минути, когато силите отпадат и изневеряват. Неусетно бях задрямал, полегнал на голата, студена земя. Когато отворих очи, стори ми се, че дълго време съм лежал така. Беше се развиделило и тъмната, мъчителна нощ ми се стори тъй далечна. А може би не бях спал повече от половина час, защото ординарците и тръбачът стояха на същите си места, почти в същите пози, както бях ги оставил. Една къса, но дълбока дрямка, в която се беше изгубила границата между нощта и деня. Но това като че беше достатъчно, за да изчезне всичката мъка на безсъницата. Изведнъж се почувствувах бодър, спокоен, безпричинно весел.

Небето беше ясно, зад скалистите върхове на Провадия надничаше слънцето, голямо и червено. Свободно и леко се виждаше надалеч. Полетата и хълмовете се откриваха и доверчиво се усмихваха, като че нощта и невидимото присъствие на неуловимата опасност еднакво бяха тегнали и над тях. Кайпа отново привличаше всичките погледи. Но там царуваше безмълвието и тишината на една пространна гробница. Не се

виждаше нищо, ни в селото, ни в полето наоколо. Къде бяха отишли тия буйни дружини, които вчера бяха летели в пожара на гранатите и шрапнелите? Бяха се спотаили в окопите си или пък бяха заминали? Никакъв човек, никаква жива душа не се виждаше. Тук-там се чернееха тъмните редици трупове. Никой не се грижеше още за тях.

В синкавата мъгла широко се простираше полето пред нас, виждаха се и селата Адара, Софулар, Кара Юсуф. Пустинни и безлюдни села, от които не идеше сподавената глъчка на работното утро: не излизаха стада, не се виждаха хора, не се виеха из комините стълбове от тънък дим. И опасността, която нощта беше приближила почти до нас, сега се беше отдалечила и застинала на самия хоризонт. Виждахме там редица ниски и кръгли могили върху пространен хълм, изпъстрен с жълтите квадрати на лозя. Това са фортовете Арнаут-табия, Кавказ-табия и още много други. Но тоя хълм отива още на северозапад, става все по-тъмен, стръмен и висок и отведнъж свършва с отсечена отвесна стена. На ясното мъгливо небе се очертава тъмният силует на някакво устремено напред чудовище, което изведнъж спира, отвисоко наблюдава и дебне с упорит и заплашителен поглед. Това е Айваз баба. Наи-често стреляха оттам. Всякога ми се струваше, че това са изпълнени със смъртна ненавист хора, намръщени артилеристи, които денонощно бяха при своите грамадни и тежки топове.

Зловещият тоя хълм сега мълчеше. Ярко блестяха там червените покриви и белите стени на някакви здания, навярно казарми. Зад тях беше градът. Той не се виждаше, но там високо се издигаха, все тъй мистично замислени, минаретата на Султан Селим. Върху далечната, загадъчно хубава сграда падаше нежният пурпур на утрото. Безпомощност и нежно смущение имаше сякаш в красотата на тая източна хубавица, около която в смирена покорност се обвиваше грамадното и огнедишаше чудовище на фортовете и ревниво я пазеше. И имаше защо. Рядко може би е имало защитници на една крепост, които да са имали постоянно пред очите си тъй ясен и тъй хубав лозунг на отчаяната си съпротива.

През нощта ние не можехме да се ориентираме, ни за нашето, ни за общото положение. Сега разбрахме, че макар и в непрогледен мрак, твърде добре бяхме доразвили и укрепили позицията си. По близките хълмове, с нахвърляната си червена пръст, ясно, не само за нас, се очертаха окопите и на другите дружини от полка. Всички напрегнато чакаха. В полето се движеха наши патрули. Наредени като ветрило, те вървяха бавно, спокойно, заглеждаха се напред и отново пак тръгваха с

преметнати на рамо пушки, ножовете на които от време на време ярко проблясваха на слънцето. Всякога с умиление и радост съм се любувал на тия смели и храбри момчета. Това е една от най-опасните, най-рискуваните служби. Често тревогата на самата позиция, дори и сред голямото множество, биваше голяма. А те сами, излезли толкова напред, спокойно и безстрашно бродеха в някаква палава и капризна игра между живота и смъртта.

Вдясно от нас, пред червените окопи се почна движение. Далечните патрули там се връщаха. От окопите излезе малка част, навярно взвод, и почна да настъпва. Това навярно беше рекогносцировъчен отряд. Войниците настъпваха с голяма предпазливост, но с едно чудно умение и сръчност: прикриваха се, пълзяха, почти дебнеха, също като ловци. А далеч пред тях в синкавата далечина на небето приближаваха се отделни групи, разбира се, турци. Ние сме пред началото на нов бой. Войниците се наредиха в окопите, затракаха затворите на пушките, които, както всякога, се проверяваха. С Рандев влизаме в нашите ровове, зад линията на окопите. Наблизо, като стрела, преминава върху лудо препускащ кон щаб-сигналистът. Той посреща командира на полка и нещо му докладва. Няма никакво съмнение, че турците настъпват. Вдясно малкият рекогносцировъчен отряд продължава да пълзи и дебне из желтите стърнища.

По линията на окопите обикаляше на кон командирът на полка. Мина и покрай нас. Той казваше по някоя ободрителна дума на войниците. Да бъдат спокойни, да внимават, да се целят добре. Най-обикновено начало на всяко сражение. Ние гледахме напред, но в чистото, безлюдно поле не се виждаше нищо. Далеч на хоризонта фортовете стояха все тъй мълчаливи. Но там, може би, строгите, намръщени артилеристи се готвят вече за работа. Може би скоро ще видим да блеснат огнени светкавици зад тия далечни могили, после тежките, басови гърмежи и зловещото фучение на гранатите. Един огнен дъжд, който яростно ще се посипе върху нас. И ние едвам сега забелязваме, че нашият окоп е близо до висок и самотен дъб. Лошо съседство: в такива дървета артилерията всякога тъй добре се прицелва.

– Ах, да знаехме! – обажда се някой в окопа – господин фелдфебел, трябваше да го отсечем тая нощ!

– Тъй се сечало... Сякъл ли си такава дърво? Философ! Я гледай пред себе си!

Но скоро се разбира, че нищо опасно няма. Научихме се, че настъпващите малки части са били турски санитарни команди, излезли да

приберат изостанали ранени. Бой, изглежда, не ще има. Денят е тъй хубав и топъл, тъй спокойно може да се почине на топлото слънце. Към обед ние се успокояваме напълно: получаваме заповед да посрещнем и препратим турския парламентъор, който щял да се яви на нашия фронт. Майорът ни дават сега инструкции за тая среща. Сам той изглеждаше твърде доволен, едно, че нямаше да има бой и, друго – че ни предстоеше едно рядко и интересно зрелище.

– Да, ще ги видим ние. Удариха я на молба. А вие снощи – атака! Вие трябва да знаете, че турчин нощна атака не прави. Ето ви и парламентъор.

Ние си отиваме на позицията. Войниците вече знаят новината. Весела глъчка шуми и се извива надалеч в окопа. По-приветлива, по-доверчива ласка иде от полето, заплашителният поглед на далечните фортове се смекчава и отпуска. Очите гледат радостно и спокойно напред. Отде ще доде парламентъорът? Защо още не се показва? Но те ще бъдат двама: той, парламентъорът – офицер, – и сигналист с бял флаг. И двамата на коне. Те ще спрат и сигналистът ще потръби, ще последва отговор с тръба и от наша страна. След това те ще се приближат. Какъв ще бъде той? Навярно млад, спретнат. Ние трябва да бъдем любезни, твърде любезни. Но трябва да помним и строгите инструкции на майора.

– Ще му вържете очите. Стегнете го добре, поганеца. После го разкарайте насам-нататък, да се обърка.

Всичко това щеше да бъде интересно и забавно. И ний чакахме с нетърпение тая среща, която щеше да почне с романтичната тържественост на рицарските дни и щеше да продължи и свърши с детинската игра на криеница. Чакахме и поглеждахме на юг. Но по белия път не се показваше НИКОЙ. Войниците изгубиха надеждата си за тая среща и стоплени и изсушени от слънцето, безгрижни поне до утре, спяха почти всички в окопите. Мръкна се, и парламентъорът не дойде. Отпосле се научихме, че той се явил някъде на друг пункт. Беше се уговорило при мирие, за да се приберат ранените и убитите.

II

Надвечер ни смени 3. дружина. Тя донесе и новината, че нашата бригада ще бъде сменена от 1. бригада на нашата дивизия. Тръгнахме надолу към Провадия. Далеч по гребена над селото виждахме тъмната и лъкатушна линия на дълга колона и там, дето хребетът беше най-висок, на светлото още небе ясно се очертаваха приведените, тъмни и движещи се фигури на войниците. Първа бригада пристигаше вече.

Но друга новина изведнъж раздвижи редовете на нашата колона. Отде доде тя, кой първи я донесе – никой не знаеше. Но тя, по-бързо от самата мисъл, проникна във всяка душа. Лозенград паднал! Лозенград – страшната крепост, за която загрижено ни се казваше, че ще спре и ще измъчи нашата армия. Но вярно ли е това? Не е ли само слух? Ние спираме на една чиста и равна поляна. Завет е, оставаме прикрити зад един хълм. Тук ще бъде нашият бивак. Но по заповед на дружинния командир дружината се събира в плътно каре. Пред фронта излиза сам той – майорът. Върху хубавия, червен кон, познат и любимец на всички, сега по-пъргав и грациозен, дружинният командир имаше тоя тържествен и горд вид, който имаше всякога, когато трябваше да съобщи нещо важно. Той преминава и се връща няколко пъти, мълчалив, слабо усмихнат, чака най-пълната тишина, чака върха на общото любопитство. После той спира и заговорва. Гръмлив, отсечен глас, изпълнен с гордост и тържество. Една къса реч, една възторжена химна на първата голяма победа. И в гласа, трептещ твърдо и рязко, и в тия смели и широки жестове, които той умееше да прави – избиваше скритият душевен пламък, който придаваше мъжествена прелест на цялата му фигура. Последни, гръмки думи, които падат като разтопени оловени капки. Той млъква – високо и гордо само ръката остава вдигната и сочи нататък – към Лозенград. Душите трепват, сърцата по-често бият. Една минута дълбоко мълчание и после – ура. Широко и радостно ура, което като буйна вълна се издига и пълни дрезгавините на тихата вечер.

Новината беше неочаквана. Никой не можеше да прецени тая победа тъй, както много дни по-късно всички чувстваваха големия и смел подвиг, чувстваваха беззаветния устрем па една армия, невидима, тайнствена и далечна, но стихийна и неудържима. Там някъде, където сочеше майорът, пред тая армия като пред буйния поток на придошла река, рушеше се и падаше всичко. Падаха крепости, градове, села. Два дни

сами имахме бой, бяхме победители – побеждаваха и там. И нашите войници, гладни, уморени, три дни без почивка, без сън, еднакво се радваха за себе си и за другите. Искрена и непринудена радост, която извираше от съзнанието на един голям и общ подвиг, широкият, беззаветен полет на една голяма душа, празникът, чакан от векове.

Радостната новина и спокойната почивка, която идеше – това беше достатъчно да развесели и оживи всички. Пушките се съставиха, снеха се раниците и сред веселата разбъркана глъчка на същински пазар войниците се заскитаха наоколо. Събираха сухи бурени, търгаха стърнище от нивите – всеки искаше да си приготви по суха постилка. Мека И суха постилка от трева или слама – че това е вече твърде комфортно легло. За квартири, дори за палатки, с които се простихме още в Курт алан, никои вече не споменаваха. Разочарованието се замени със спокойното примирение пред нуждата и необходимостта. Така е вече, откакто сме минали границата. А през последните няколко дни ние водихме странен хайдушки живот. Три дни прекарахме на тия голи и пустинни височини. Денем се биехме, нощта прекарвахме на голата земя, под дъжда, под вятъра. Ни храна, ни огън. Забравиха се всячки други грижи, нямаше никакви връзки с други свят и с други хора.

И ние с Рандев се готвехме за нощта. Донесоха малко слама, изправихме няколко патронни сандъци за завет. Тъй ще имаме славно легло. И ние се радвахме, че сме наедно, че поне няколко часа, докато другите бдят напред, ще можем да починем. Лягаме об-лечени, със саблите, с револверите си. Завиваме се и преди да затворим очи, виждаме редки, огнени звезди, трептещи в тъмното небе. И близо един до друг, в топлата вълна на другарство и обич, които тук растяха всеки час – ние се чувствуваме тъй добре. Да, война е. Но все има минути, когато това ако не се забравя, поне не се мисли за него. Изчезват опасностите, изчезва призракът на смъртта. Полъхва тая странна поезия, която иде от големите епични дела. Вятърът брули лицата развява косите ни, свири в междините на патронните сандъци. Наблизо приказват войници, пръхтят коне – една смесена глъчка, която се отдалечава и глъхне из пространния лагер. Около нас навсякъде са войници. Под звездното небе, в мрака на нощта, те стоят сега около малки огънове, трепетните отражения падат върху загорелите лица, върху изправените наблизо пушки. Вчера те са били в боя, вчера още са гледали в самото лице на смъртта. Мнозина от тях вече ги няма. Но те са спокойни, весели и смели. Чувствува се тая сурова, колективна мощ на масите, която се издига над всички нужди и лишения, издига се над стихииите на природата и над смъртта.

Към полунощ ни събуждат. Тревога? Може би те настъпват. Ние ставаме, готови и примирени пред всичко, което би могло да се случи. Но поне сега ни събуждаха за нещо приятно и добро. Трябвало полкът да се премести в Провадия. Позицията е заета от 1. бригада и тая нощ войниците можеха да прекарат под стряха. Отиваме в селото и заемаме същите квартири, които имахме преди боя. Само преди три дни бяхме тук. Преди три дни, тук в един хубав ден, ние безгрижно се разхождахме, малката камбана беше я войниците на дълга върволица отиваха към старата пещерна черквица. Три дни само. Мнозина вече не са живи. И нам, които се върнахме, това ни се струваше тъй отдавна!

Но и тая нощ не трябвало да бъде спокойна. Едва бяхме легнали, отново ни събуждат. Нова заповед: полкът веднага да замине за Ортакчи, едно село, два или три километра далеч.

III

Разсъмваше се, когато излизахме от Провадия. Денят беше пак ясен и хубав. Всякога има нещо бодро и жизнерадостно в самото тръгване, в началото на един поход. Може би близо е една опасност, едно сражение. Но това се забравя. Всеки знае, че има по-късо или по-дълго време, което безгрижно ще се мине. После няма още умора, редът е запазен и широкият поток на стройните колони, оглушителният и тежък грохот на безбройните кола и топове, цвилещите коне, истинската гора от пушки – всичкият тоя могъщ и стихийен стремеж само в една посока има някава странна и примамлива прелест.

Вървим за малко из зелените ливади край Провадийската река. Наблизо се вижда ниска воденица и редица зелени още тополи със слабо приведени върхове, запалени от лъчите на утрото. Една замисленост вее от тях, като че леденият ужас на боя още живееше в тая тиха долина. Изкачваме се нагоре по хълма, вървим на изток и вдясно от нас остава Одрин. Той се вижда сега и всички гледат него. В блясъка на утрото, зад тъмната линия на фортовете пак се вижда Султан Селлм. И линиите на минаретата, очертанията на цялата сграда са тъй тънки, тъй леки и стройни, че губят почти всяка реалност, вземат призрачните контури на далечен мираж, на загадъчно видение. Но все тъй ясно и зловещо се рисува тъмният силует ня Айваз баба. Чувствуваме ненавистния поглед, който ни дебне оттам, и в редовете на колоната се чува препирня, могат ли да ни стигнат големите топове, или не. Но ние се движим предпазливо и отдалеч, скоро влизаме в една низина и ставаме невидими за фортовете.

Стигаме Ортакчи я въвн от селото спираме. Голяма кръгла могила се издига близо до нас, покрита с бели надгробни камъни. Но между старите гробове личат няколко нови – мокра, прясна пръст, дъсчени кръстове – първите следи от онзиденшния бой.

Стоим в пълна готовност. Вече всички мълчат, неизвестността събужда тъмни предчувствия, които всеки таи в себе си. Наблизо зад един хълм разпрегнати оръдия на позиция. 3. дружина заемаше линията на окопите пред нас, а ние оставахме в резерв. Стоим така няколко часа. Най-после идва заповед, резервът да се прибере на почивка в село.

Ортакчи е малко гръцко село. На нашата рота се падат четири къщи, по една на взвод. Ние случихме негостоприемни хазяи, начумерени

и сърдити, които ни гледаха с едва скривана омраза. Все пак можахме да намерим огън, кафе, тютюн.

Надвечер на другия ден сменихме 3. дружина. Тоя път не бяхме в окопите – останахме за поддръжка. Нищо не се забелязваше в полето, ако и с най-голямо внимание да чакахме и да наблюдавахме. Чувах се далечни топовни гърмежи на изток и на запад, но пред нас беше тихо. Вляво от нас нямаше други пехотни части. Флангът се пазеше от кавалерийската дивизия. И наистина, далеч в полето се явяваха и изчезваха малки кавалерийски части. Ние сами заемахме позициите на X дивизия. Де беше заминала тая дивизия, която на 10 октомврий се яви, нанесе стремителен и страшен удар и след това, подобно на тайнствен призрак, изчезна тъй ненадейно и бързо, както се беше появила? И тия полкове са бързали толкова, че не са имали дори време да приберат убитите си. Сега наши санитарни команди прибираха и погребваха тия изоставени мъртъвци. Но можах да приберат само най-близките. До Кара Юсуф санитарите нечакано връхлетели на неприятелски патрул. Турският чауш, възрастен и благоразумен човек, кротко казал на нашите да не се приближават толкова, че има много турски войници, които не разбират значението на червения кръст и ще стрелят върху тях.

И на тая позиция, прочутата в тия дни кота 82, прекарахме една мъчителна нощ. Валеше пороен дъжд. Ние се бяхме скрили под една импровизирана палатка. При нас беше и дружинният командир, твърде загрижен. Флангът ни беше открит и той много се боеше от едно скрито настъпление по долината на водопроводите. Той постоянно ни обясняваше как лесно и незабелязано могат да се промъкнат оттам.

– И току ги виж утре осъмнали над Ортакчи. И – във фланг... Ех, че работа ще ни отворят!.

И той високо и гръмко се смееше, но в тоя смях звучеше повече тревога и безпокойство, отколкото веселост. Но ние стояхме будни и чакахме. Към позицията редовно изпращахме патрули за свръзка. Сега напрегнато следяхме някакъв далечен и блуждаещ в мрака огън, който ту изчезваше, ту блясваше отново, но идеше, приближаваше се към селото. Може би настъпват? Може би ни обхващат? Това е навярно ВОДа-чът който носи фенер, а след него, скрита в мрака, не иде ли голямата колона уморени, но освирепели от жажда за мът хора? Беше много далеч и ние само гледахме, безсилни да направим каквото и да е.

Дъждът валеше по-силен, по-едър. Върху платнището капките удържаха като на барабан, малката палатка се се пълнеше с влага и ситна роса. Стичаше се вода отвсякъде в рова и скоро бяхме цели измокрени.

Вън отначало беше тихо. Но оттам се зачу глуха и сподавена глъчка. Излизаме: войниците бяха вън, стояха прави или се разхождаха назад и напред. Те бяха напуснали окопите, препълнени с вода. Всички бяха весели и бодри. Дъждът беше топъл и лесно се понасяше. Пък трябваше да се бди и тоя пороен дъжд като че беше добро средство против съня. Така бяхме поне запазени от всяка изненада.

А прожекторите от крепостта откриваха пред нашите очи странни и феерични зрелища. Около нас е непрогледен мрак. В тъмната, дъждовна нощ се губеше всичко, земята и небето се сливаха в някаква черна и дълбока бездна. Като че ние стояхме изгубени някъде сред безкрайния, космически хаос, където заблудени и уморени комети се бяха спрели и капризно размятаха огнените си опашки. Когато ярката светлика на прожекторите изведнъж угаснеше, мракът ставаше по-голям и млъчанието по-безмълвно. Неволно се вслушвахме. Никакъв звук. По-ясно и по-отчетливо се отекваха ударите на дъжда.

Не може да се седи повече на едно място и ние почваме да се разхождаме. Скоро може би ще съмне – започва да става студено. И сега едва виждаме високо някъде на север самотен, ярък огън, сякаш единаединствена звезда в това тъмно небе. Какъв огън беше това, кой бдеше там? Отдавна, откато минахме границата, редовно всяка вечер ние виждахме тоя голям и светъл огън да пламва на едно и също място. Гледахме го и срещу боевете в нощите, на провадийските височини. За него войниците често говореха и показваха с ръка. Тоя таинствен огън бил, казваха, чак на границата, на същия тоя връх, отдето в първия ден на войната се бяхме спуснали надолу към полето. Още същата вечер той пламна. И редовно всяка нощ, като някой далечен фар, виждахме го да блясва, да гори, да ни следи.

Осъбваме с ясно ведро небе и топло слънце. На позицията всички почти спят. Само патрулите са будни и бавно обикалят из полето, взрени в млъчливите далечни фортове. На изток, зад посърналото поле, се чуват глухи топовни гърмежи. Много е далеч, нищо не се вижда и тия чести гърмежи сякаш падат из ясното и спокойно небе. Някъде става жестока, съдбоносна битка. Но тук е тихо. Седнал в окопа, с бележника си върху коляното, аз пишех релацията на първия ни бой.

Надвечер ни смениха и ние се върнахме в Ортакчи. Все така начумерени и зли ни посрещат нашите хазяи. Това дразни Рандев и за дребни работи той кипва и се кара.

На другия ден, без да се спират, преминаха през село 21. и 24. полкове. Отиваха по посока на Лозенград, но де – точно и те не знаяха. Ние

бяхме се спрели с Рандев на един ъгъл и гледахме потока на минаващите войници, млади и бодри. Някой извика името ми. Обръщам се: Тонев, мой приятел, художник. И той войник, с пушка, с раница! Колко чудно и странно ми се стори това! Разменихме само няколко думи отдалеч и той се изгуби. Аз стоях зачуден. Знаях го – мечтателен и тих, с нежната болезнена душа на поет, – тъй както го бях виждал с четка и палитра в ръка пред картините му. А сега – войник и той. И весел, макар с някаква замислена сянка в очите. Видях го още веднъж на Чаталджа, току-що прекарал холера, слаб, изнемощял като призрак. А няколко седмици по-късно, със свито от болка сърце, аз научих, че той, болен сега пък от тиф, починал, изоставен и самотен, някъде в болниците на Лозенград.

IV

Бойното поле при Кайпа

Днес трябваше да се сменим, преди да се разсъмне. Ставаме рано. Храната се донася, войниците закусват и скоро всичко е готово за поход. В мрака, под тъмното звездно небе, ние се събираме край село. Идва дружинният командир и както всякога, не липсва обикновената церемонна среща. След това тихо и безшумно потегляме. Пред нас, начело на колоната, е дружинният командир и след него знамето, което ние ще предадем при смяната, за да се отнесе обратно в село.

Едва се изкачваме на хълма, и далеч пред нас блясва прожектор. Горещата огнена точка е някъде по-високо над земята, дългият все повече и повече разширяващ се сноп от лъчи пада полегато надолу и цялата гледка тъй напомня увисналата, едра витлеемска звезда в таблата на старите иконописци. Широкото сияние трепти, люлее се ту в една, ту в друга посока и изведнъж и неочаквано пада точно върху нас. Облива ни ярка бяла светлина. Вижда се мократа земя с протегнати, черни сенки, вижда се издигнато, свито знаме, лицата на войниците и учудените взрени очи. Неволно вълнение и безпокойство настъпва в колоната. Навярно тъй ясно ни виждат сега оттам. Някои войници се спират, чуват се плахи и съдържани разговори. Дружинният командир продължава спокойно и невъзмутимо да ези напред. Но той забелязва колебанието между войниците, спира се и нехайно и високо вика:

– Защо се спират? Какво от туй – нека си свети!...

Той стои върху коня си, цял облян от ослепителния блясък, после се обръща и тръгва напред. Загледан право в прожектора, майорът подгравателно се провиква:

– Свети, свети! Инак как ще намерим позицията. Ха, тъй! Посвети ни...

Всякога почти, въпреки картите, ние не улучвахме пътя и сега прожекторът наистина ни помагаше. А при тия осветления турците не бяха още стреляли, та и опасност нямаше. Една ярка, пътеводна звезда. И някога, когато първи път ни обля тая светлина, ние се спирахме, лягахме и недвижно чакахме, докато тоя огнен поглед се отмахнеше от нас. Но ние бяхме вече свикнали. Няколко пъти прожекторът ни напущаше и отново пак се спираше върху нас. Спокойно и тихо ние вървяхме напред.

На позицията сменяваме 3. дружина. Намираме удобни или, както

се казва, усъвършенствувани окопи: дълбоки, постлани със слама, с блиндажи и траверси. Една образцова работа, окопи не само за бой, но и добри, топли жилища през тия хладни, дъждовни нощи. За нас имаше отделна землянка, също нелишена от комфорт – постилка от слама, майсторски направено огнище, в което можеше да се кладе огън, без да пуши вътре и без да излизат искри и отражения навън, нещо, което можеше да ни издава. После дъсчени полици, подпорка за свещта, стълби откъм вратата. Тая землянка беше същинска малка къща. Онези, които преди нас бяха я строили, са имали достатъчно греди и дъски от къщите на Кайпа, пък и достатъчно време и въображение за сложната тая архитектура.

Едва се настанихме в окопите, и се разсъмна. От няколко време насам нощите биваха дъждовни, но дните ясни. И днес имахме пак хубав, слънчев ден. Залисани в работата си в окопите, още не бяхме поглеждали напред. И сега пред нас изведнъж се откри, като че зад някаква дигнатата завеса, странна и поразителна гледка. Цялото поле пред нас беше покрито с трупове. Стотици, хиледи може би. Една страшна и безкрайна морга, от която идеше леденият ужас на смъртта. Аз гледах смаян и струваше ми се, че бях виждал някога подобно нещо. Безкрайно поле, покрито с неподвижни трупове, вцепенени в най-разнообразните и болезнени пози, които им е дала последната тръпка на живота. Прелитащи черни птици. Разхвърляни оръжия и дрехи, засъхнали струи кръв – викащите следи на една безмилостна, жестока борба. И някъде далеч, над niskия хоризонт, червеният кървав диск на изгряващото слънце. Същата картина, която беше пред очите ми сега. Де бях виждал това? Може би „Куликовското поле“ на Репина, може би „Война“ на Щук или някое покъртително платно на Верещагина. Не помня. Но всичко това беше тъй странно, тъй необикновено, тъй силно поразяваше със своя ужас, като че не беше действителност, а видение на тежък и болен сън.

Напред отиваха санитарни команди. От любопитство отиваха и офицерите от дружината. Готов да видя може би най-покъртителните зрелища, аз се качих на коня и бавно тръгнах из това безмълвно и тихо бойно поле. Едвам изминавам стотина крачки, и се озовавам пред първите редици. Спирам се, поглеждам и бързо отмахвам погледа си. Не мога повече да гледам, дори конят ми уплашено се тегли назад и пръхти. Ужасът стигаше тия граници, когато кръвта застива в жилите, когато сърцето, свито от болка, престава почти да бие. Аз ги броих. Броих ги, като се мъчех да не довиждам добре, с полузатворени очи. В първата редица повече от петдесет души. Петдесет трупа. Това е една правилна

редица, цяла верига. Те са настъпвали, вървели са наедно напред и отведнъж, едновременно, в една минута, в един миг, са намерили смъртта си. Широк мигновен замах на остра коса, след който остава дълга редица легнала трева. И сега сякаш виждам тия страшни лица, изкривени от невъобразима болка, обезобразени от ужас, лица с по няколко рани, със запечена кръв и закрити очи. И най-разнообразните пози. Едни паднали възнак, но подигнати донякъде, със свити юмуци, с една свирепост на лицата, като че да биха могли да станат, отново ще полетят напред. Други, сложили глави на рамото на другарите си, сякаш тихо почиваха в тежкия сън на една умора. Трети, паднали на лицата си, с протегнати напред ръце, като че бяха застинали в отчаянието на голяма и безутешна скръб. Те лежаха неподвижни, неми. Но това безмълвие беше изпълнено с тая нежна, другарска привързаност, която те са чувствували, когато рамо до рамо са вървели напред, и която като че още живееше в изстиналите им сърца.

По-нататък е друга, също такава редица. Вцепенени, замръзнали в някакъв внезапен ужас хора, запазили позите и жестовете на стремителното си движение напред, подобно на вкаменените в един миг шествия на легендите. Но аз не искам и не мога да се приближа. Гледам отдалеч. Едри, снажни хора, с черни, широки лица, навярно всички от далечните пустини на Анадола. Всички бяха редифи. Това ясно се виждаше от разхвърляните навсякъде вещи, извадени из раниците им. Какво нямаше тук. Ръчни медни воденици за кафе, джезвета, фйлджани, железни сачове за акатми. После чорапи от дебела, груба прежда, фланели, ризи. И ясно и изведнъж изпъкваше пред мене тъжната интимност на семейството, трагичната участ на човека, на башата. Нима в тия мъртъвци можеше да се вижда врагът, нима имаше място за ненавист, за мъст? Тия ризи, тия бедняшки, прикърпени дрехи, и те са били грижливо сгъвани с треперящите пръсти на някоя любеща ръка, и върху тях са падали едрите, горчиви сълзи на раздялата.

Дълго време бродих между тия трупове. Наблизо и надалеч те лежат неподвижни, в мълчанието на тихо и няма страдание. Едно тъмно и зловещо тържество на смъртта. А денят е тъй хубав и светъл, слънцето тъй нехайно и щедро пилее сребърни лъчи, небето се издига тъй високо и тъй безстрастно синьо. И струва ми се, че тия мъртъвци, над които не пада ни една сълза, над които тежи само безсърдечно равнодушие и отчужденост, отнасят за всякога в блуждаещите си души голямата печал на горка самотност.

Един санитарен войник ми казва, че наблизо в един дол намерил

ранен турски подофицер. Навярно фелдфебел. При него имало наши офицери, разпитвали го, приказвали с него. Отивам и аз там. Един млад, хубав, но страшно изнемощял момък. Четири дни той е стоял в калта, в дъжда, без хляб, без помощ. Вода, както разказваше, пил от локвите. С дрипи, откъсани от собствените си дрехи, превързал сам раните си. Ранен и в двата крака. Боял се да не го убият и затова не викал, крил се между убитите. Но в тоя човек все пак беше останала една мъжествена твърдост, един античен стоицизъм. В него имаше нещо от древната, легендарна храброст на турския войник. Задаваха му разни въпроси. Той отговаряше умно, спокойно. Отговаряше въздържано и с достойнство дори и на обидни и неуместни въпроси.

– Какво ще кажеш за нашите войници? – питаха го.

– Ах, храбри момчета. Браво! Бият се добре. Храбри, храбри момчета...

Питаха го още как се е развил боят, де е бил сам той, какви разпореждания е давал. Раненият обясняваше търпеливо, кротко.

– Че с какъв ум сте тръгнали да се биете с нас? – обажда се някой.

Чаушът поглежда в недоумение, аз срещам за минута умния, тъжен поглед, сянката на голяма горест помрачава бледното лице и едва чуто, като че за себе си, той казва:

– Ех, какво да се прави. Ватан!

Той гледа някъде на юг и дълбоко въздиша. В очите МУ поглежда безмълвната молба да бъде сам, да не го заставят да говори повече. Идва кола и го прибират. Там имаше още двама намерени ранени турски войници. Как много говореха немите и тъмни погледи, с които се посрещаша едни други тия хора.

Отиваме в селото. Всичките следи на една току-що преминала, опустошителна буря. Много къщи са повредени от гранатите – зеят, като рани, широки отвори. Из улиците се скитат цели стада кучета, необикновено зли и настървени. „Яли са човешко месо“, обяснява един войник. Хора в селото почти няма. Върнали са се само някои от мъжете, българи.

Няколко часа по-късно аз напушах това скръбно, разрушено и опустошено село, в което сякаш се беше скрила и спотаила самата смърт. Минавах покрай последната, най-крайна хижа. Наблизо до нея се виждаше нов гроб с бял, дъсчен кръст. Една стара жена лепеше с глина изривените стени. Тя се мъчеше да затули тия дупки, които гранатите бяха открили. Нещастieto за нея може би не беше нещо повече от това.

– А тоя гроб чий е, бабо?

– Шест момчета заровиха там. Ваши момчета.

Тоя гроб беше само няколко крачки от малката къща. Върху него имаше китка увехнали цветя и угаснала недогоряла свещ.

Аз отминах. Приведена пак, старата жена продължаваше да лепи стените на малката хижа.

През целия ден почти се чуваха топовии гърмежи на изток. Това бяха дните, когато ставаха боевете при Люле Бургас. Но за това не знаехме още. Ние следяхме тия гърмежи с безпокойство и затаен страх, следяхме ги, ту в предчувствието иа някаква непоправима несполука, ту в радостно упование и надежда. Пред нашите позиции беше тихо. Все тъй мълчаливо се очертаваше на хоризонта далечната линия на фортговете, тъмният, изправен гребен на Айваз баба и призрачният и хубав силует на Султан Селим.

На позицията стояхме с голяма предпазливост, за да не предизвикаме стрелба от фортговете. Войниците стояха в окопите и никой открито не се движеше. Всяка минута чакахме да проечат зловещите басови гърмежи и огненият дъжд от тропнели да се посипе върху самите ни окопи. Но фортговете мълчаха. Никакво движение нямаше и в полето. Нашите патрули отиваха до Кара Юсуф, до Адара. Те срещаха само отделни, малки разезди.

Селяни от близките български села идваха на позицията и ни разказваха забавни анекдоти за отстъплението на турците. В голяма уплаха и безредица те са се връщали към крепостта. Но никакви насилия, никакви зверства не са извършили. Напротив, доверчиво и приятелски те са разговаряли със селяните.

– Измавиха ни – казал един, – направили са през нощта дълбоки окопи, а ние цял ден се бихме на открито. Направиха ни прах и пепел тия българи...

– Не са българи – скептично заявявал стар, ранен редиф. – На феса ми разправяй ти. Московци са. По шапките ги познах...

Ранените са били извънредно много. В лозята над Кайпа турците оставили една или две батареи и после, като разбрали, че повече не ги преследват, върнали се и ги взели. Ставаше ни ясно сега колко големи са били техните загуби. Ясно ни ставаше и голямото стратегично значение на това сражение. Нашата дивизия заедно с X спряха и върнаха в крепостта тоя турски корпус, който искаше да заплаши фланга на трета армия.

V

На мръкване небето се покри с черни тежки облаци и отново заваля дъжд – топъл, летен дъжд със светкавици и гръм. Това беше нещо рядко и чудно в късната вече есен. Дъждът се усилваше, нощта ставаше потъмнена, по-непрогледна. Войниците се скриват в окопите, блиндажите ги запазват от дъжда. Тихо е навред. От време на време тежко и продължително проехтява гръмотевица, сякаш зловещият заплашителен зов на близко нещастие и беда. Безпокойството ни се усилва. Заедно с Рандева обикаляме позицията, даваме някои нареждания на войниците. Да не спят, да бъдат готови всяка минута, всеки да има пушката си в ръце. Гледаме напред: нищо не се вижда. Не се виждат и нашите часови. Една черна и бездънна пропаст от непрогледен мрак, пълен с неизвестност и недоверие. Прожекторите само горят и простират своите безкрайни, ярки шипове. Те обикалят, взират се, търсят. Ето един обръща своя поглед право към небето, като че призовава и моли. Или това е пък недоверие и предпазливост: нагоре те гледаха за аероплани.

Прибираме се с Раднев в нашата землянка. Вътре е завет, топло и приятно. В огнището грее огън, имаме и свещ. Вън вие вятърът, слаби пориви идат до нас и заклашат пламъка на свещта. Чува се далечна продължителна гръмотевица и веднага по-силно заплисква дъждът. Иде ми наум за часовете. Загубени в мрака, изправени под дъжда, под вятъра, те стоят будни, внимателни, взрени напред. Но ние сами няма да спим. Не е ли възможна една атака в тая тъмна нощ? Дълго приказвахме за това с Рандева. Припомняме си думите на майора и се смеем. „Чудни ставате. Турчин нощна атака не прави...“ Сега той е някъде по-назад при поддръжката и непоколебим в убеждението си, навярно безгрижно почива.

Неусетно съм задрямал. Къси минути на полу-будно състояние с чести, плахи потрепвания. Гледам часовника – дванайсет. Бавно, много бавно върви времето. Но сега е най-вероятно време за нощна атака. И при тая мисъл изведнъж ме обзема неудържима тревога и безпокойствие. Струва ми се, че най-недобросъвестно сме напуснали работата си, че вън – отдето поглежда само мракът на нощта и се чува плисъкът на дъжда, – вън всички дълбоко, непробудно са заспали. А те може би са вече близо, идат безшумно, дебнат тихо в мрака със затаен дъх, с разпалени очи. Близо до самата землянка се чува хъркане. Това са

ординарците от взводовете. Трябва да се събудят и да се пратят в окопите. Те спят тъй дълбоко и спокойно и аз чувствавам истинска болка, че ще прекъсна тоя сладък сън.

– Биньо! Биньо!

Чувам сънливо и болезнено мърморене на човек, който прави усилия да се откъсне от сладостната власт на съня.

– Биньо!

– Аз, господин подпоручик... Той е вече буден и в гласа му звучи безропотна готовност и искрена послушност. Да, нищо, че го будят тъй неочаквано. Служба, война е.

– Биньо, има ли нещо?

– Нищо няма, господин подпоручик.

– А прожекторът свети ли? – Кое? Пружока?

– Да...

– Свети, господин подпоручик... много свети...

– Иди да кажеш на фелдфебеля да провери часовете.

Биньо става, чувам удара на ножа, който той натъква на пушката си, и пляска на стъпките по мократа земя, които се отдалечават и глъхнат. Няколко минути минават в напрегнато безпокойно очакване. Но ето зачуват се пак стъпки, в тъмния отвор на землянката се показва усмихнато лице, цяло измокрено от дъжда.

– Благополучно, господин подпоручик. Будни са часовете. Нищо няма...

– Благополучно? Добре, добре, легни си пак. Той се скрива и някаква сладостна вълна залива и гали душата. Колко добри, колко чисто и беззаветно предани са тия млади момчета!...

В полудрямка минава почти час. През всеки няколко минути аз отварям очи и гледам часовника. Той тъй бавно върви и още тъй зловещо-потайна и черна е нощта. Непрекъснато вали дъжд и далеч глухо и тежко проехтява гръмотевица. И отново тая дълбока тишина, в която ми се струва, че всичко спи – и войниците в окопите, и часовете. Аз не мога повече да търпя, не искам да будя пак ординарците и ставам. Излизам навън. Очите ми, несвикнали още с мрака, не виждат, някакви петна само играят и трептят пред мене. След малко виждам слабо вече, разбирам де съм и тръгвам към окопите. Нарочно оставям саблята слабо да звънти – тъй войниците ме познават и не ме вземат за чужд. Надничам в окопа: свити, с дигнати яки на шинелите, с кръстосани и скрити в ръкавите ръце, между които изправени нагоре се издигат пушките, войниците спят един до други, тъй както са наредени, безмълвни, неподвижни. Спят

всички.

– Буден няма ли някой тук?

– Будни сме господин подпоручик – обажда се добродушно и просто някой. – Може ли да се спи в такъв дъжд?...

Но аз чувам хъркане, виждам редица неподвижни фигури. Мнозина, разбира се, спят. Но нищо. Достатъчно е, че има будни.

Излизам пред окопите и наблизко намирам часовоя.

– Има ли нещо?

– – Нищо няма, господин подпоручик. Пружока само свети. Няма работа!...

Това ме кара да се усмихна. Пружокът – да, само той свети. Ето, ярката светлина е върху нас. Ясно виждам часовоя: младо момче, яката на шинела изправена, едната ръка в джеба, пушката праметната на ремък. Той е цял измокрен, върху ножа му, покрит с дребни капки, блещи сиянието на прожектора. Тъй е седял в мрака и досега, сам, буден, внимателен, Каква покорна, някак нехайна доброта, упорита и честна издръжливост. Не, той никога не ще изневери на дълга си, никога!

Прожекторът премества другаде погледа си и аз повече не виждам войника. Но връщам се успокоен и доволен. Далеч на север забелязвам пак тайнствения и самотен огън. Огънят на Странджа, на високия планински връх на старата граница. Някой редовно всяка нощ запалваше този огън, някой там бди, гледа. Там зад тия планини, които сега не се виждат, хиледи изнемогват в безпокойство и грижи, хиледи души в трепетно упование и любов се взират през това голямо, огнено око, надяват се, очакват, следят ни. Тия, които ние в един тъжен есенен ден оставихме там с просълзени очи, с присвити сърца. Но бъдете спокойни! В тая бурна и тъмна нощ, пред нас и пред вас, той бди. Пороен дъжд го плиска, леден вятър брули загорялото му бронзово лице. Той бди. Вие може би виждате как бялото сияние на прожекторите и минутният кървав блясък на светкавиците греят в ножа му, оглеждат се в очите му, взрени напред. Той бди. Той е смел, храбър, честен и добър.

Бъдете спокойни!...

Ние изпращаме тая нощ с едно облекчение. Нищо лошо не се случило. Скоро ни сменяват и примамвани от почивката, която ни чака, бързо закрачваме към Ортакчи.

VI

Заредиха се еднообразни дни. Ние редовно отивахме на позицията, сменявахме се, ношувахме в село и отново отивахме там. Еднообразна и мъчителна служба, ясни слънчеви дни в окопите, отпред зловещото мълчание на фортовете, мрачният гребен на Айваз баба и някъде по-далеч – грациозният силует на Султан Селим. И тъмни, дъждовни нощи. Нощи на безпокойство и трепетно очакване, нощи без месец и без звезди, но изпълнени с фееричната игра на сиянията от прожекторите. А на север – загриженото огнено око на старата граница...

Изминаха се тъй десетина дни. Ние знаяхме вече за голямата победа при Люле Бургас. Но значението и размерите на това сражение, както и първото при Лозенград, научихме много по-късно.

Една нощ, когато бяхме на почивка при Ортакчи, повикаха ни при дружинния командир. Както всякога при тия неочаквани повиквания, ние бързахме в тревожните предчувствия за беда или опасна някоя изненада. Но заварихме майора весело разположен.

– Господа – обърна се той към нас, – направете си още сега разпорежданията. Утре заминаваме за Лозенград.

Той ни прочете след това и самата заповед за марша. Но де собствено ще идем в Лозенград? Или може би по-напред? Губехме се в най-странни предположения и догадки. Майорът следеше мълчаливо и в очите му поглеждаше дяволита усмивка. Той таеше нещо хубаво и ново, което не беше още казал.

– Гледайте си работата. В Лозенград отиваме за гарнизон. Ще бъдем там на добри начала.

Зная, че той добродушно и наивно вярваше в това. Повярвахме всички. Всички заповеди за маршовете биваха къси и сухи. Съобщаваше се най-близкият етапен пункт. Първият беше в Лозенград, може би затова в щаба на полка са предположили, че ще останем там за гарнизон. А това е най-желаната и най-примамлива перспектива. От друга страна, беше ни омръзнало да стоим пред Одрин. Другаде – може би гарнизон, може би в сражение, но да заминем, да настъпи някаква промяна поне.

Рано на другия ден нашата дружина беше построена извън село пред калния, черен път, който прекосваше посърналото поле – пътя за Лозенград. Чакаме само заповед да тръгнем. Изведнъж настъпи някаква тревога. В щаба получили съобщение, че турците настъпват от

крепостта. Едни малък кавалерийски разезд бързо отиваше по посока на Кара Юсуф. И ние наново се обръщаме пак на юг, към Одрин. Пред нас са пак далечните, тъмни могили на фортовете и високият, страховит гребен на Айваз баба, но по-зловещи, по-страшни сега. Като че неизвестността на толкова дни и нощи се разрешаваше едвам сега. Ние бяхме пред един бой само няколко минути преди заминаването си.

Но и това излезе една излишна тревога. Кавалеристите се завърнаха. Никакво настъпление няма. Патрулите погрешно донесли за това, заблудени от показанията на селяни.

Огново се обръщаме с лицето си към изток. Първите редове на колоната вече поемат пътя за Лозенград. Ние чакаме реда си. Неочаквано пред нас се спират няколко конници, всички белокози старци, между тях една жена – стара и тя. Идат от Ямболско, дошли да заобиколят момчетата, да видят нова България. Нова България! Първи път чувах това име и тъй чудно и странно ми се стори! Откато бяхме минали границата, не бяхме виждали хора от България. Ня-махме още и писма. Тия старци бяха първите, които идеха оттам, и заедно с тях сякаш идеше ти-хата и задушевна ласка на далечната родина.

Войниците се трупат около тях, гледат ги, разпитват ги. Старата жена седи на коня, някак странно разсеяна, тъжна и бледа. Но защо на всички тя се вижда тъй позната, тъй близка и добра? От угасналите, хлътнали очи, от бледното прорязано с дълбоки бръчки лице не идеше ли скръбта и безкрайната обич на всички майки?

Още хиляди едни и същи въпроси се чуваха. Отде са? Де отиват? На всичко това старците отговаряха, колкото можеха да сварят. Но старата жена мълчеше, загледана разсеяно и тъжно, като че някаква болка спираше думите и. Най-после тя се обади:

– 24. полк търсим. Къде е той, деца?... Момче имам там...

За това те бяха питали вече и войниците им бяха разправяли. Тя беше чула и може би тия думи бяха проста майчинска милувка. „Деца“, казваше тя – а това бяха все едри, възрастни мъже. Но това беше тъй интимно и тъй трогателно мило. И ето, в душите на тия сурови войници затрептя най-нежната струна, цял хор от гласове се обадиха и гора от ръце посочиха калния, черен път към Лозенград.

– 24. полк ли? Напред е той, бабо, напред!

– Далеч ли?

– Не е, не е. Ще го стигнете. Все по тоя път...

– Дано го стигнем... Момче имам там. Сбогом, деца!

Те отминават. Войниците, вече безмълвни и замислени, сложили

ръце върху дулата на пушките си, гледат след тях, всеки спотаил в душата си една и съща тъга. Все тъй безпомощна, слаба, сякаш обзета от някаква болест, се люлее върху коня старата жена. „Момче имам там!“... Него иска тя да види още веднъж, още веднъж да притисне до гърдите, си младия, румен хубавец. Малко дрехи, някое писъмце, може би и китка с червен конец и варак, и грижливо затегнат възел със скътани пари – това е всичко, което тя му носи. Те са близо, някъде напред. Напред – тая зловеща и тъмна неизвестност...

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Иван Иванов

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том първи, „Български писател“,
С. 1976. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7940>]